

CPT.: *Francament* [S. XIII] 'lliurement, sense forçar': «el vot feyt, lo rey n'aportà lo cos sant, *francament*», *VidesR*, 186v2 (trad. *statim sine difficultate*, 561.29), també f° 56v1; «si *francament*, e no constreta la volentat, volen amar e conèixer ell», Llull (*Merav.* 5 1, 23).

Francmaçó, que sovint es digué *fracmasó* per etim. pop. [Lab. 1839], del fr. *francmaçon* [1740], calc de l'angl. *free mason* [1646], pròpiament 'mestre d'obres lliure', perquè la francmaçoneria es protegí al començament amb els privilegis concedits a la corporació dels paletes; *francmaçoneria* [Lab. 1839]; també *maçó*, *maçoneria*, *maçònic*. *Francitirador*, calcat del fr. *franc tireur*.

El nom de la nació franca, aplicat a la Gàllia, prengué en el llatí merovingi la forma FRANCISCUS, adaptació de la germànica FRANKISK, format amb el sufix ètnic germànic (el mateix que ha donat en alemany *fränkisch*, etc.). En francès l'evolució de FRANCISCUS en féu segons la fonètica regular *françois*, fem. *francesche*, després reemplaçat analògicament per *françois/françoise* (> *français*, *-aise*). En català també ha quedat en definitiva *francès*, *-esa* (coincident amb el resultat del sufix ll. -ENSIS), però al principi es troba *francesc*, *-cesca*: l'analogia fou ajudada pel fet que *-esc* es reduïa fonèticament a *-és* en llengua d'oc des de c. 1300, i era natural la influència de la forma occitana en un nom així.

Encara hi ha, però, l'arcaica parella *francesc/francesca* en textos catalans arcaics, aplicada com a nom de la nació: «laxen-se córrer, ab los bordons que portaven, als *franceschs*, e cridaren --- a mort! a mort als *franceschs!*», Desclot, § 81 (NCL. III, 73.6, 7, 10, 14, 15), «que no agué *francesch* en Sicília» (73.17), «per so com és *francesc* e de la partida de Karles» (§ 86, III, 85, 16), també *francesc* ibid. II, 43.21; «sabé parlar en lengua *francesca*», *VidesR*, f° 216v2, n. 8 (trad. *linguam gallicam*), que el ms B ja ho reemplaça per *francesa*. Vegeu més dades en *VidesR* I, 139. D'ací una substantivació per a la dextral i feix del lictor romà: «dien alguns que *francescs* són apelats alguns se<n>yals que són feyts en manera de dextral, e porta-ls hom a Roma davant los cònsels per ter<r>or e per honor», *VidesR*, f° 216v2 (trad. *franciscas*, 663.3).

Provinent més o menys directament d'aquest nom ètnic: cast. *francesilla* 'espècie de pruna conreada a la regió de Tours', 'espècie de ranunculàcia o anèmona', 'panet de pasta molt esponjosa' [c. 1770, Terreros, DCEC], dit així per la regió del conreu respectiu; del castellà es degué pendre en català, en Cavanilles (*Obs.* II, 332) ja el registra com a nom de planta valenciana, també BDC XVII, 24 i únic registrat per Lab. 1839-88 i *DBal*. D'ací figuradament 'obsequi', 'galanteria obsequiosa' (VCatalà, *AlcM*, § 2), i 'petit excés, allò que hom fa fora de l'acostumat amb alguna despesa extraordinària' [*DAG*, *DFa.*]: amb aquest sentit ja en els nostres costumistes del S. XIX: «Me va donar la mà, jo m'acoto y l'hi beso --- un petó reyal! Ventura que no era jove --- ja podian cloure 'l llibre de les conquestes y dels regals tendres les bones mosses del

Regne, que desde aquell punt y hora 'ls meus llabís no's desplegaven per fer cap *francesilla* engrescadora. Ja podian presentar-se les miniatures de cares més perfectes ---», Em Vilanova (*Plorant y Rient*, 1891, 150.1); i així s'usa també en el castellà de Múrcia (GaSoriano).

Francesisme [Fabra], útil en lloc de *gallicisme* que designa més vagament el mot 'provinent de França, però pot abraçar els transmesos (o fins els creats) per la llengua d'oc. No sembla, en canvi, gaire encertat el neologisme *francesitzar* (i *francesització*), cacofònic, innlegant i innecessari, puix que sempre s'ha dit *afrancesar*, *-sat*, *-sament* (en gran ús des del S. XVIII almenys), que no se sap per què no figuren en el *DFa*. +*Francina* 'una mesura de blat': «prometen los susdits --- donar a --- lur filla per aliments quiscun any a la collita --- y trenta *francynes* de blat y vint cesters de vi y tres lliures en dinés a nadal» en un doc. pallerès (datat a Salàs, a. 1567, BCEC VI, 115): de *França* o de *Francina* NP fem. hipocorístic per Francisqueta; d'aquesta de tota manera deu venir *francinetes* mall., planta de jardí: mena de vegetals que, donant flors, es presta a comparacions amb els enamorats i noies a qui es destinen (a St. Pol *enganxa-nois* i *enganxa-noies* noms de floretes de jardí).

Aprofito aquest lloc per cridar l'atenció sobre l'origen d'un mot castellà, que s'ha deixat en la incertitud en el DCEC i el DECH. *Francachela* «comida de dos o más personas para regalarse o divertirse con extremado regocijo», documentat en el sentit de «convite, banquete, merienda» des de Terreros (c. 1770) i Jovellanos (1787). Ha de venir de *franca chera* < fr. *chère* 'àpat abundós o generós' (veg. DCEC JIRA) amb dissimilació de la segona -r-.

1 No descartem del tot alguna altra possibilitat més problemàtica. A) Que una forma arabitzada **ğarankét* ensordís la *ğ*- en *ğ*- per algun factor fonètic excepcional: car *ğ*- dona normalment *f*-. B) Si no poguéssim creure que el mot empordanès-rossellonès sigui un manlleu del valencià, es podria pensar en alguna relíquica sorotàptica (BHRANK- > FRANK-) tenint en compte que els noms del cranc en les llengües indoeuropees presenten un conjunt bastant obscur i discrepant: 1. KARKRO- potser dissimilat en forma divergent en el ll. *cancer*, gr. *καρκίνος* 'cranc', scr. *kaṅkaṭaḥ* (< -ARTOS 'cuirassa'; 2. esl. comú *rakŭ*, pruss. ant. *rokis* o *rakis*, nor. *ræke* 'cranc' que potser vénen d'una base semblant però sense la *k*- (dissimilació de KRAKRO-??); 3) esc. ant. *krabbi* ags. *crabba*, b. al. ant. i mj. *krebit*, *krabbe*, a. al. ant. *krebiz*, *krebaz* (> al. *krebs*, fr. *écrevisse*) que semblen partir d'un GREBH-. Però aquesta és una possibilitat tan vaga i complicada que més val mirar-la amb escepticisme.

LLISTA CORRELATIVA DE DERIVATS I COMPOSTOS: *francal*, *francalet*, *francalitat*, *francès*, *El Francès*, *francquejar*, *francqueig*, *infrancquejable*, *francquesa*, *francquea*, *Les Francqueses del Vallès*, *Franquesas*, *francuicia*, *francaia*, *francuetat*, *francqueses*, *francuital*, *francquer*,